

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора історичних наук, професора
Петренко Ірини Миколаївни на дисертаційну роботу
Наталії Валеріївни Залеток «Жінки на військовій службі у Великій
Британії та СРСР у роки Другої світової війни», подану до захисту у
вигляді опублікованої монографії на здобуття наукового ступеня доктора
історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – всесвітня історія**

Актуальність теми. Двадцяте століття позначилося двома світовими війнами, а також протистоянням демократичних і тоталітарних режимів. Згубна ідеологія та репресії проти інакодумців призвели до краху більшості тоталітарних систем у Європі, тоді як демократія зарекомендувала себе прогресивним вектором розвитку. Порівняльне дослідження Наталії Залеток орієнтоване на аналіз гендерної політики тоталітарної та демократичної систем у роки Другої світової війни, оскільки під час цього збройного конфлікту було зафіксовано хоч і тимчасове, однак зближення країн. Зіставлення політики різних держав у цьому питанні у 1939–1945 рр. має пролити світло на спільне та відмінне у їхніх гендерних режимах і дасть змогу суттєво поглибити сучасне уявлення про тоталітаризм і демократію середини ХХ ст.

Комплексне дослідження вказаної теми є актуальним не лише у контексті вивчення минувшини, адже проблема організації військової служби жінок наразі є нагальною в нашій країні на тлі російсько-української війни. Нині принципи функціонування української армії активно перебудовуються в умовах ведення масштабних бойових дій, а представники влади дедалі частіше одночасно із захисниками стали згадувати і про захисниць, що демонструє позитивну динаміку у вирішенні проблеми гендерної рівності в Збройних силах України.

Проблеми, порушені у праці Наталії Залеток, зокрема, ті, що стосуються побудови публічного дискурсу стосовно жінок у війську, формування їхнього образу у суспільстві, соціокультурної інтерпретації військової служби британок та інших аспектів, є наразі актуальними і для влади Великої Британії. Стрімка ескалація ситуації на міжнародній політичній арені та наявність прямої загрози

демократичному шляху розвитку світу засвідчили необхідність розбудови армій різних держав на засадах, які дадуть змогу кожній особі на військовій службі реалізувати свій потенціал якомога ефективніше і виконати свій обов'язок перед вітчизною у разі небезпеки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації, їх новизна і загальнонаціональне або світове значення. Наукова новизна монографії Наталії Залеток полягає в тому, що в ній вперше було здійснено комплексне порівняльне дослідження політики тоталітарного та демократичного режимів щодо призову жінок на службу до армії на прикладі СРСР та Великої Британії; подано компаративний аналіз висвітлення служби жінок у радянських та британських періодичних та неперіодичних виданнях 1939–1945 рр.; на основі студіювання нормативно-правового регулювання служби жінок під час Другої світової війни у Великій Британії та СРСР, а також особливостей висвітлення проблеми в публічному дискурсі означених країн, простежується динаміка змін у цій сфері крізь призму співвідношення «військова необхідність» vs «чинний гендерний уклад»; співставлено особливості організації військової служби та побуту британських і радянських жінок; визначено взаємовплив гендерної політики урядів СРСР та Великої Британії в роки Другої світової війни та особливостей соціокультурного сприйняття військовослужбовиць суспільствами цих країн та ін.

У першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» Авторка проаналізувала стан вивчення заявленої теми, джерельну базу, виклала теоретичні й методологічні підходи, що застосовувалися під час дослідження. Наталія Залеток дійшла до вмотивованого висновку, що проблеми, пов'язані з військовою службою жінок під час Другої світової війни перебували у фокусі дослідження вітчизняних і закордонних вчених у попередні десятиліття, однак досі не втратили своєї актуальності. Недостатня увага до цієї проблеми й нині спостерігається в загальних працях, присвячених Другій світовій війні,

авторства російських та українських науковиць та науковців. Що стосується спеціальних робіт, то в них подекуди повторюються штампи радянської історіографії, які не сприяють об'єктивному висвітленню проблеми. Зважаючи на поданий вище огляд закордонної та вітчизняної історіографії, Авторка констатувала брак у ній ґрунтовних і комплексних порівняльних досліджень, у яких би осмислювалися спільне та відмінне в практиці залучення жінок до служби в збройних силах країн із різними політичними режимами.

Дисертаційне дослідження представлене широким комплексом документів і матеріалів, продемонстровано їхню важливість для досягнення мети і завдань дисертації. Використані джерела умовно поділено на 7 груп: чинні законодавчі, нормативно-правові акти, розпорядчі документи; мемуари, щоденники, інтерв'ю, виступи ветеранів та ветеранок, а також офіційних осіб; подання до нагородження, матеріали особових справ, довідкові картки; періодичні видання; неперіодичні джерела; аудіовізуальні джерела; статистичні матеріали. Загалом джерельна база є репрезентативною, що забезпечило виконання поставлених наукових завдань.

У роботі Авторкою використано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів дослідження – критичного аналізу джерел, типологічний, критичного аналізу дискурсу, ретроспективний, історико-порівняльний, аналітико-психологічний, статистичний, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, порівняння та узагальнення.

У другому розділі монографії «Становище британських і радянських жінок у суспільстві та їхня участь у парамілітарних організаціях (1910–1930-і рр.)» проаналізовано соціальні статуси британського і радянського жіноцтва, участь жінок у парамілітарних організаціях міжвоєнного періоду. Наталія Залєток дослідила загальні риси боротьби радянських та британських жінок за надання їм виборчих прав на початку ХХ ст., окреслила основні форми їхньої участі у Першій світовій війні. Акцентувала увагу на політичній активності жіноцтва та його ролі на ринку праці у міжвоєнний період, розвитку феміністичних рухів,

впливі традиційних цінностей на становище жінок у приватному та публічному житті. Авторкою було проаналізовано спільне та відмінне у підходах до залучення британських та радянських жінок до участі в парамілітарних організаціях, встановлено чіткий взаємозв'язок між активністю влади щодо організації парамілітарної підготовки для жінок та зовнішньою політикою держави.

Третій розділ монографії «Політика щодо залучення жінок до служби в збройних силах у Великій Британії та СРСР (1939–1945 рр.)» складається з трьох підрозділів і містить відомості про загальні риси нормативно-правового регулювання військової служби жінок, умов їхньої служби у сухопутних військах, протиповітряній обороні, військово-повітряних силах, військово-морських силах, розвідці. Особливо зосереджено увагу на підходах Великої Британії та СРСР до демобілізації жінок, а також виокремлено спільні та відмінні риси у меморіальних заходах, що відбувалися у цих країнах на пошану внеску військовослужбовиць у перемогу у Другій світовій війні.

Дисертанткою висвітлено законодавче регулювання військової служби жінок та її умови. Так, для британок була встановлена офіційна заборона на застосування зброї. В країні діяли три жіночі організації у війську – Жіноча Королівська військово-морська служба (ЖКВМС), Жіночі допоміжні повітряні сили (ЖДПС), Допоміжна територіальна служба (ДТС) – через які проводився набір на службу. Пройшовши підготовку в одній з цих організацій, британки скеровувалися на місце постійної служби, хоча залишали за собою статус членкинь ЖКВМС, ЖДПС або ДТС. В СРСР подібних організацій для набору жінок до війська не створювали, заборони на застосування зброї також не існувало. Підготовка відбувалася залежно від фаху військовослужбовиці й іноді проходила безпосередньо на фронті. В обох країнах безпосередній вплив на збільшення масштабів залучення жінок до військової служби та розширення кола доступних їм посад мало загострення ситуації на фронтах.

Наталією Залеток було подано загальні риси політики держав щодо організації служби та побуту жінок. Якщо у Великій Британії впродовж війни дисциплінарний кодекс до жінок застосовувався лише частково, а їхня заробітна плата та пайки були суттєво меншими, ніж у їхніх побратимів, то в СРСР військовослужбовиці підлягали дії того самого законодавства, що і військовослужбовці, не було різниці й у їхньому продовольчому забезпеченні.

Дисертанткою було розкрито підходи Великої Британії та СРСР до організації демобілізації жінок після завершення Другої світової війни, наведено відомості щодо сучасних оцінок загальної чисельності жінок у військах Великої Британії та СРСР, а також подано огляд практик вшанування внеску британських та радянських ветеранок у перемогу.

У четвертому розділі «Служба жінок у військових формуваннях у публічному дискурсі Великої Британії та СРСР (1939–1945 рр.)», який складається з п'яти підрозділів, здійснено порівняльний аналіз публічного дискурсу політиків Великої Британії та СРСР щодо присутності жінок у війську та організації їхньої служби, з'ясовано місце військовослужбовиць у пропагандистських кампаніях, зацентрована увага на спробах конструювання їхнього образу у суспільстві за допомогою матеріалів ЗМІ та неперіодичних видань.

У останньому, п'ятому розділі «Соціокультурна інтерпретація досвіду британських та радянських жінок на службі в збройних силах у 1939–1945 рр.», який складається з двох підрозділів, Наталією Залеток розкрито специфіку самобачення військовослужбовиць та сприйняття їх рештою суспільства, насамперед побратимами по зброї.

Значну увагу у роботі приділено ставленню ветеранок до війни як явища, оскільки часто можна натрапити на твердження про те, що ведення будь-яких бойових дій має розглядатися як прерогатива чоловічої статі; ставленню до вбивства, адже нерідко пересічні громадяни та дослідники історії воєн акцентують увагу на такому розподілі гендерних ролей, за якого жіноча роль –

давати життя, а чоловіча – його відбирати; відчуттю страху й опануванню себе, оскільки жінок заведено розглядати як таких, які більше схильні до паніки та часом нездатні контролювати емоції; побоюванням втратити «жіночність», адже в обох суспільствах (особливо в британському) присутність жінок у війську пов'язувалася з побоюваннями щодо їх маскулізації, що, до слова, само собою суперечило концепції, згідно з якою фемінність та маскуліність – вроджені характеристики чоловіків та жінок; стосункам між побратимами та посестрами, зокрема і романам та інтимним стосункам між ними, оскільки саме ця проблема є чи не найбільш контраверсійною й такою, що періодично спричиняє значну кількість дискусій щодо моралі, причому відповідальність за її дотримання суспільства обох країн були схильні покладати насамперед на жінок.

Аналіз основного змісту монографії дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями Наталія Залеток справилася, мету роботи успішно реалізувала. Цьому сприяла її структура, логічний виклад матеріалу, достатня аргументація узагальнень, що підсумовують виклад матеріалу кожної структурної частини роботи, а також висновків і положень, які виносяться на захист. Достовірність отриманих наукових результатів забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; коректністю, повнотою та адекватністю постановки завдань; застосуванням сучасних методів дослідження й належною апробацією результатів наукового пошуку; дотриманням принципів академічної доброчесності.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. Практична й теоретична значущість роботи безсумнівна. Дисертація Наталії Залеток є теоретично і практично важливим внеском у вітчизняну та зарубіжну історичну науку. Досягнуті результати переконливо демонструють ефективність запровадженої дисертанткою методології і не залишають сумнівів щодо її подальшого успішного використання в наукових

міждисциплінарних дослідженнях. Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати сприятимуть поглибленню фундаментального знання про тоталітаризм і демократію зразка середини ХХ ст., дадуть змогу глибше осягнути сутність британського та радянського гендерних суспільних укладів. Висновки та матеріал дисертації можуть бути використані під час викладання курсів зі всесвітньої історії, новітньої історії країн Європи та Америки, написання узагальнюючих праць з історії Другої світової війни, гендерної та жіночої історії та ін.

Висновки, гіпотези, спостереження Авторки відкривають перспективи для подальшого поглибленого вивчення загальної проблеми.

Як позитивну рису монографії, слід відзначити чіткий, доступний стиль викладу матеріалу.

Повнота викладу результатів дослідження в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертації пройшли належну апробацію. Вони оприлюднені у рефераті та 35 публікаціях, з яких 1 монографія, 4 статті, опубліковані в наукових виданнях, включених до Web of Science та / або Scopus, 18 статей, опублікованих в українських фахових та закордонних рецензованих виданнях, 1 стаття у вітчизняному науковому виданні, 11 публікацій апробаційного характеру. Дисертантка представила результати своєї роботи на 14 конференціях, симпозіумах та воркшопах як в Україні, так і за кордоном (США та Грузія).

Дотримання дисертанткою академічної доброчесності. Результати перевірки роботи засвідчили відсутність порушень академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших проявів академічної недоброчесності.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень докторської дисертації. Крім названих вище здобутків, слід вказати й на недоліки роботи.

По-перше, у ній насамперед приділено увагу військовослужбовицям, які виконували бойові або оперативні ролі. Однак варто було б також більше уваги приділити особливостям військової служби тих жінок Великої Британії та

СРСР, які не виконували бойових ролей. Тобто чия роль, згідно з традиційними патріархальними переконаннями, була радше «прийнятною» для представниць жіночої статі.

По-друге, у розділі 4 в огляді особливостей дискурсу щодо військової служби жінок у радянських та британських газетах доцільно було б акцентувати увагу читача на тому, наскільки широкий пласт періодики було використано Наталією Залеток під час дослідження. Як засвідчує список використаних джерел та літератури, це сотні статей, виданих у різні роки впродовж війни. Ця інформація є важливою, адже відразу засвідчує, чи достатньою є джерельна база для того, щоб судити про тенденції у висвітленні теми та робити загальні висновки для всього періоду війни.

По-третє, у цьому контексті дуже бажано було б згадати про роботу Алемжана Арінова «Участие женщин в боевых действиях на фронтах Великой Отечественной войны в советской военной периодической печати» (2021). У цій статті відразу впадає в око вузька джерельна база, на основі якої автор намагається робити загальні висновки з проблеми для СРСР – він проаналізував лише деякі статті з радянських газет, видані у березні 1945 р. Через це, на наш погляд, висновки А. Арінова виглядають сумнівними і дуже хотілося б отримати фаховий коментар дисертантки з цього приводу, адже вона також вивчала проблему, але значно глибше і на значно ширшій джерельній базі.

По-четверте, у роботі доцільно було б використати праці Пенні Саммерфілд «Reconstructing Women's Wartime Lives» (1998) та Френсіс Хоутон «The Veterans' Tale» (2019), які могли б доповнити західну історіографію проблеми.

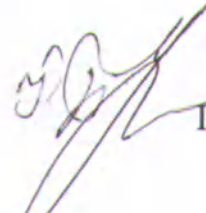
Наведені вище зауваження не применшують значимості роботи, а радше є можливим напрямом подальшої розробки даної проблематики.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що дисертаційне дослідження Наталії Залеток, подане до захисту у вигляді опублікованої монографії на тему «Жінки на військовій службі у Великій

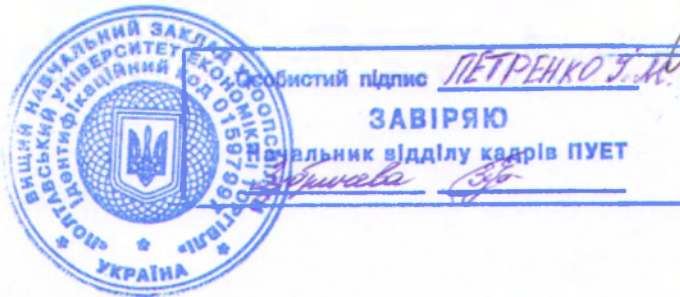
Британії та СРСР у роки Другої світової війни» є оригінальним, виконаним на високому науковому рівні, відзначається науковою новизною, має значне науково-теоретичне та практичне значення. За своєю актуальністю, обґрунтованістю основних положень і висновків, теоретичним і практичним внеском, достовірністю отриманих результатів робота відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197, а її авторка, Наталія Залеток, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук із спеціальності 07.00.02. – всесвітня історія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук
Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

І. М. Петренко

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:44:43 08.11.2022

Назва файлу з підписом: Відгук Петренко І.М..pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 1.5 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Відгук Петренко І.М..pdf
Розмір файлу без підпису: 1.6 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ПЕТРЕНКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА
П.І.Б.: ПЕТРЕНКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 2848905261
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:44:41 08.11.2022
Сертифікат виданий: АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»
Серійний номер: 2B6C7DF9A3891DA104000000361AC3008E577203
Алгоритм підпису: ДСТУ-4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований